

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA SURXONDARYOLIK XOTIN-QIZLARNING FAOLIYATI

Boltayeva Gulnoza Raxmatullayevna, O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo'shinlari "Yosh chegarachilar" harbiy-akademik litseyi "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrasida tarix fani bosh o'qituvchisi

ACTIVITY OF SURKHANDARYA WOMEN AND GIRLS DURING WORLD WAR II

Boltayeva Gulnoza Raxmatullayevna, chief history teacher of the Department of Social and Humanities, Military-Academic Lyceum of the State Security Service of the Republic of Uzbekistan "Young Border Guards" Military-Academic Lyceum

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУРХАНДАРЬИНСКИХ ЖЕНЩИН ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Болтаева Гульноза Рахматуллаевна, главный преподаватель истории социально-гуманитарного факультета Военно-академического лицея Службы государственной безопасности Республики Узбекистан

Annotatsiya: Ushbu maqolada surxondaryolik xotin-qizlarining ikkinchi jahon urushi yillarida front ortidagi tinimsiz mehnati, front jamg'armalarini boyitishdagi faoliyati haqida birlamchi manbalar asosida tahliliy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: urush, mudofaa, mehnat, front orti, sanoat, qishloq xo'jaligi, harbiy texnika, xotin-qizlar, evakuatsiya.

Abstract: This article provides analytical information based on primary sources about Surkhandarya women's tireless work behind the front during the Second World War, their activities in enriching the front funds.

Key words: war, defense, labor, behind the front, industry, agriculture, military equipment, women, evocation.

Аннотация: В статье представлены аналитические сведения, основанные на первоисточниках, о неустанном труде сурхандарьинских женщин в тылу фронта в годы Второй мировой войны, их деятельности по обогащению фронтовых фондов.

Ключевые слова: война, оборона, труд, тыл, промышленность, сельское хозяйство, военная техника, женщины, воскрешение.

KIRISH. Ikkinchi jahon urushi yillarida fashizm ustidan qozonilgan g'alabani ta'minlashda barcha tinchlikparvar kuchlar qatorida o'zbekistonlik xotin-qizlar ham faol ishtirok etishdi.

Ular frontga ketgan aka-ukalari, turmush o'rtoqlari o'rnida ishlash uchun sanoat korxonalariga ishga kirdi, qishloq xo'jaligida asosiy ishchi xizmatchilar sifatida tinimsiz mehnat qilishdi. Frontga oziq-ovqat,

<https://orcid.org/0009-0006-3250-9663>

e-mail:

boltaevagulnoza70@gmail.com

kiyim-kechak yetkazib berishda faollik ko'rsatishdi. Shuningdek, harbiy texnikalar qurilishiga va mudofaa fondlarini boyitishga ham o'zlarining katta hissalarini qo'shishdi. Agar o'sha davrdagi hujjatlarga murojaat qiladigan bo'lsak, quyidagilarning guvohi bo'lamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Ikkinchi jahon urushi mavzusida qator nomzodlik dissertatsiyalari ham himoya qilindi. R.E.Xalikova ilmiy izlanishlarida O'zbekistonda oliy ta'lim tizimi va fanning rivojlanishi yoritilgan. D.M.Lining tadqiqotida urush yillarida O'zbekistonda yashovchi turli xalqlar birdamligini mustahkamlash masalalari o'rganilgan. H.I.Azimov ishida urush yillaridagi O'zbekiston harbiylari masalasi o'z aksini topgan. X.B.Babadjanovning izlanishlarida O'zbekiston iqtisodiyotida kechgan transformatsiya holati ochib berilgan.

Surxondaryo oblastida Ikkinchi jahon urushiga taalluqli tarixiy ma'lumotlar S.Tursunov, E.Qobulov, T.Pardayev, A.To'xtayev, I.Umarov va Z.Annayevalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Ular ushbu davrdagi voqea-hodisalarni xolisona yoritib berishga xizmat qilganligi bilan ajralib turadi.

MUHOKAMA. 1941-yil 5-iyulda Toshkent shahar Oktyabr tumanida bo'lib o'tgan xotin-qizlar mitingida O'zbekistonning barcha xotin-qizlariga murojaatnoma qabul qilindi. Murojaatda o'zbek ayollariga qarata shunday deyilgan edi:

“Qadrdon opa-singillar! Hammamiz jipslashib jonajon yurtimiz himoyasi uchun oyoqqa turamiz, stanoklar, traktorlar, kombaynlar va kolxoz dalalarida erkaklarning o'rnini bosamiz, urush kunlarida hech kim qo'l qovushtirib o'tirishga haqli emas. Bu ulug'vor kurashda har kim o'z o'rnini bilishi kerak. Biz front orqasida turib dushman ustidan g'alabamizni shijoat bilan qo'lga kiritishimiz kerak”[1].

Ushbu murojaatga qo'shilgan Termiz tumani «Pattakesar» qishloq kengashining «Sotsializm» kolxozi a'zolari Oqabibi Imomova, Maryam Xudoyqulova va Beka Hazratqulovalar voha qishloqlarida yashayotgan xotin-qizlarga quyidagicha murojaat bilan chiqdilar: “Biz kolxozchi xotin-qizlar fashistlarni qirib, mahv qilib tashlash uchun frontga ketayotgan erlarimiz, aka-ukalarimiz, qarindoshlarimiz o'rnida kolxoz ishlab

chiqarish ishlarida staxanovchasiga ishlaymiz. Frontga ketgan hamma yaqinlarimizning ham rejalarini o'zimiz bajarib, dushmanni tezda yanchish uchun askarlarimizga yordam beramiz”[2]. Umuman olganda, 1941-yilning 15-oktyabriga qadar oblast bo'yicha 800 nafar xotin-qiz frontga ketgan yigitlarning o'rnini olish kerak, degan chaqiriq bilan chiqdi.

Sanoat va qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish bilan band bo'lgan ayollarni yangi kasb malakalariga o'rgatish, yangi ixtisosliklarni egallash zaruriyati kabi muammolar kun tartibidagi dolzarb mavzu edi. Shu maqsadda joylardagi sanoat korxonalari va MTSlar qoshida qisqa muddatli kurslar tashkil etildi. Ushbu kurslarda ayollar stanoklar bilan ishlash, traktor va kombaynlar haydash va shunga o'xshash kasb malakalarini egallar edilar. Jumladan, urushning dastlabki oylarida Sherobod MTSi qoshida tashkil qilingan qisqa muddatli traktorchilar tayyorlash kursini 83 nafar xotin-qiz tamomlagan bo'lsa, Jarqo'rg'on tumani 1-MTSi qoshida tashkil qilingan qisqa muddatli traktorchilar kursida 62 nafar xotin-qiz traktor boshqarish sirlarini o'rgandi[3]. Ulardan Ravshanxon Tilavova, Chuchuk Meliboyeva, Mahar Samatova va O'g'ilo'y Chorshanbiyevalarning nomlarini keltirish joizdir. Umuman, o'sha jangovar yillarda oblastda 260 nafar xotin-qiz rahbarlik lavozimiga ko'tarilgan bo'lsa, 600 nafar xotin-qiz traktorchilik va shofyorlik kasbini o'rgandilar[4].

Ikkinchi jahon urushi yillarida surxondaryolik xotin-qizlar jangchilarga tibbiy yordam uyushtirishda ham alohida o'rnak ko'rsatishdi. Masalan, oblast Qizil Xoch va Qizil Yarim Oy jamiyatlari tomonidan hududda 25 nafar sanitar drujinachisi, 550 nafar hamshira tayyorlandi. 750 nafar qiz donor bo'ldi. Bu yerda tayyorlangan ko'pgina drujinachilar ko'ngilli sifatida frontga jo'nab ketishdi[5]. Termiz shahridagi “Karl Marks” nomli maktabning o'quvchisi Antonina Gogoleva sandrujina o'quv kurslaridagi mashg'ulotlarni yakunlagach o'zi bilan voyenkomatga 30 nafar kursdoshini olib keldi. Ularning hammasi frontga jo'natishlarini so'rashgan. Jamoaviy iltimos qondirilib, Termiz shahrida shakllantirilayotgan 213-o'qchi diviziyaning 373-sonli medsanbatiga xizmatga olindi[6].

Ikkinchi jahon urushi yillarida dushman tomonidan bosib olingan yoki bosib olinish xavfi mavjud bo'lgan hududlardagi aholini evakuatsiya qilish yuzasidan komissiya tuzildi. Ushbu komissiyaning qaroriga binoan ayollar, qariyalar, bolalar shuningdek, ko'plab zavod-fabrikalar, moddiy ashyolar, chorva mollari ham O'zbekistonga evakuatsiya qilindi. 1941-yil 3-dekabrda O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining «Evakuatsiya qilingan sovet fuqarolarini qabul qilish va joylashtirish bo'yicha» maxsus qarori qabul qilindi[7]. Qarorga binoan barcha oblastlarda evakuatsiya qilingan aholini qabul qilib olish komitetlari tuzila boshlandi.

Surxondaryo xotin-qizlari orasida birinchi bo'lib oliy ma'lumotli huquqshunos diplomini olgan Riyozat Mo'minova 1941-yilda Termizdagi otasidan qolgan uyni evakuatsiya qilinganlarni joylashtirish maqsadida Termiz harbiy garnizoniga beradi. Turkiston harbiy okrugi bu haqda zudlik bilan Sovet Ittifoqining shu davrdagi rahbari I.V.Stalinga xabar qildi. Bunga javoban Stalin telegramma yo'llab, Riyozat Mo'minovaga o'z minnatdorchiligini bildirdi[8]. Urush yillarida o'zbek ayollari mudofaa jamg'armalarini boyitish uchun o'zlarining zeb-u ziynatlarini ham ayamadilar.

NATIJALAR. Shu davrda, voha ayollari ko'pchiligi o'zlarining qimmatbaho taqinchoqlarini mudofaa fondlariga topshirdilar. Jumladan, termizlik Tuxfatullina va Trupinalar oltin uzuk, Semkina va Saakovalar zanjirli medalyon, uy bekasi Istomina oltin soat, Jiganova oltin bilakuzuk, Sherobod rayoni markaziy kasalxonasining shifokori K.M.Tuminova ikki dona tilla uzuk, shu tumanning Seplon qishloq kengashiga qarashli S.M.Kirov nomli kolxozi a'zosi Uldon Boltayeva esa otasi kelinlik sepiga qo'shgan tillo uzugini mudofaa fondiga topshirdi[9].

Termiz shahri ayollari jangchilarga umumiy miqdori 7000 so'm bo'lgan issiq kiyimlar to'plab topshirdilar. Ayniqsa, Termiz shahrida yashovchi 11 yoshli qiz Nadya Aleynikovaning jangchilarga g'amxo'rligi alohida diqqatga sazovor bo'ldi. Frontga ketgan otasidan qora xat olgan Nadya otasi uchun dushmandan o'ch olishga ont ichdi va o'zi yig'ib yurgan pulga 30 dona igna, 15 dona ip hamda bir necha kilogramm o'rik, jiyda va mayiz sotib olib jangchilarga sovg'a jo'natdi. Sovg'alar solingan qutichaning ustiga esa o'z qo'li bilan «Otam uchun la'nati nemislardan qasos olinglar» deb yozib qo'ydi.

Bundan tashqari, dushman qamalida qolgan leningradliklarga yordam uyushtirishda oblast xotin-qizlarining ham xizmatlari beqiyosdir. Jumladan, 1942-yilning 19-martida sherobodlik yoshlar tashabbusi bilan Leningrad shahriga 4360 so'm pul, 15 kg yong'oq, 16 kg asal, 3 juft qo'lqop, 8 dona po'stin, 23 kg o'rik, va 65 kg guruch jo'natdilar. 1942-yil may oyida Termiz shahridagi maktab o'quvchilari Leningrad shahrining bolalariga 8900 so'm pul, 80 juft oyoq kiyim va boshqa shunga o'xshash mahsulotlar yubordilar. Umuman respublika o'quvchilari to'plagan narsalar 13 vagon bo'ldi va bu jo'natilgan sovg'alar orasida 1,5 ming so'm pul, 80 bosh qora mol, 620 tonna turli xil qishloq xo'jaligi mahsulotlari bor edi[10].

Termiz shahridagi "Rodina" nomli tikuvchilik sexi xizmatchilari jamoasi 1943-yilning oktyabr oyi rejasini 150-160 foizga bajarib, qolgan bo'sh vaqtlarida ozod etilgan rayonlar aholisiga issiq kiyimlar yetkazib berish uchun 1000 dona telogreyka va 1000 dona shim tikib topshirdilar. Oblast sanoat artellari ishchi va xizmatchilarining ozod qilingan rayonlar aholisiga 1000 donaga yaqin choyshab jo'natishdi.

XULOSA. Xullas, Surxon vohasining ayollari ham fashizm ustidan qozonilgan g'alabaga ishlab chiqarishdagi tinimsiz mehnatlari, frontga ko'rsatgan yordamlari va mudofaa fondlari hamda harbiy texnikalar qurish jamg'armalarini boyitishga o'zlarining munosib hissalarini qo'shdilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Правда востока. 6 июля, 1941 года.
2. Ilg'or Surxon uchun. 1941-yil, 29-iyul.
3. Ilg'or Surxon uchun. 1941-yil, 9-oktyabr.
4. Surxondaryo tarixidan lavhalar. – Toshkent, 1991. – B. 70.
5. Халиёров.Х., и др. Сурхандарьинская область. – Ташкент, 1974. — С. 25.
6. Soatov O., Tursunov S., Umarov I., Toshev K. Frontdan kelgan xatlar. – Toshkent: Tafakkur, 2020. – B. 94.
7. Umarov I. Badash: tarix va an'ana. – Termiz: Surxon nashr, 2018. — B.131.
8. Ilg'or Surxon uchun. 1941-yil, 4-noyabr.
9. Surxondaryo viloyat davlat arxivi. 45-fond, 1-ro'xat, 62-ish, 18-19-varaqlar.
10. Ленинское знамя. 2 августа, 1943 года.